

Миливој Алановић

КОНЦЕПТИ 'ВЕЗЕ' И 'ЗАВИСНОСТИ' У БЕЛИЋЕВОМ МОДЕЛУ УСТРОЈСТВА РЕЧЕНИЦЕ

1. Увод

Реченица представља, може се слободно рећи, основну синтаксичку јединицу, при чему појам 'основна' никако не значи и минимална, већ пре кључна или централна, јер како би се другачије могао разумети немачки описни термин за синтаксу – *Satzlehre* или 'учење о реченици' (Енгел 2009: 15). Како реченица, иако основна или централна синтаксичка јединица, претпоставља какву сложеност а не јединичност, стога и опис њене структуре подразумева управо трагање за везама и хијерархијским односима међу реченичним члановима. Зато у овом раду настојимо да истакнемо Белићево схватање синтагматских односа у реченици – преко концепта 'везе' и 'зависности', тачније односа *regens* и *rectum* – и поставимо га у контекст савремених синтаксичких теорија, посебно теорије валентности и генеративне граматике, те укажемо на неке доследности у опису језичких датости, али и оштре разлике у хијерархизацији синтаксичких јединица. Сличност са поменутиим теоријско-методолошким системима очитује се у чињеници да се све до данас, нарочито у генеративној граматичкој, реченица и даље рашчлањује на именску и глаголску синтагму ($\Sigma = NP + VP$), али се ни у њој, а посебно не у теорији валентности, не говори о субјекту као централном члану реченице, већ управо о финитном глаголу у функцији предиката.¹

Осим концепата везе и зависности међу појединим реченичним деловима, у раду желимо да размотримо и питања јединства реченице и јединства њених појединачних делова, али и проблем одређивања смисаоног и граматичког центра реченице. Како бисмо успели у своме настојању, највећи део рада смо посветили систематизацији и коментаришању теоријских начела која је А. Белић изнео и формулисао у обема

---

¹ У. Енгел наглашава да је глагол душа или срце реченице (Енгел 2009: 120).

својим студијама под називом *О језичкој природи и језичком развоју*, обједињеним у наше време у форми једне књиге – *Општа лингвистика*, коју је приредила Милка Ивић.

2. Реченица као веза или схема

Иако А. Белић не помиње експлицитно идеју о реченичној структури, појму који је обележио лингвистику двадесетог века (што видимо и према насловима два у историји савремене лингвистике кључна дела: *Éléments de syntaxe structurale* Л. Тенијера и *Syntactic structures* Н. Чомског), он је, сасвим очито, подразумева под појмом схеме, што недвосмислено доказује да његова теоријска начела полазе од претпоставке да реченични делови стоје у каквој вези, те да је реченица уређена веза речи и појмова. Да о вези међу језичким јединицама има смисла говорити, поткрепљује ставом да је језик „систем најразноврсније повезаних знакова” (Белић 1998: 311). У прилог Белићевом ставу да је веза – или конекција, како је назива Л. Тенијер – важна за конституисање реченице иде управо тврдња самог Л. Тенијера да је конекција обавезни конститутивни елемент реченице који повезује њене чланове, без ког, заправо, реченице не би ни било (Тенијер 1969: 12).

Важност реченице у језику, а тиме и у лингвистици, за А. Белића почива на чињеници да је она једнака исказу и да је зато најмања говорна јединица (Белић 1998: 124). Тако дефинисана, основна функција реченице је да омогући какву везу међу појмовима и њиховим особинама, нашим представама о њима у одређеном временском одсеку. Зато Белић и закључује да у реченици увек „имамо везу појмова која вреди за извесно време”, додајући да у тој вези „нема ничег обавезног, она је увек нова и слободна” (Белић 1998: 119).

Последњи Белићеви ставови заслужују посебну пажњу јер се у њима читује једно од његових кључних програмских начела устројства реченице, а он га формулише на следећи начин: „Главно је да везе мора бити међу појмовима и да морају бити два појма јер друкчије не би могло бити везе” (Белић 1998: 120). Веза је за њега, дакле, „знак узајамности двају појмова за извесно време” (Белић 1998: 121). Како треба разумети последње ставове? Целовитост, потпуност или јединство реченице лежи управо у вези два појма, тј. њеном двојству, за које ћемо видети да је, према Белићу, њена темељна одлика. Истини за вољу, оваква подела није нова, напротив, сеже још до Аристотела (Аристотел 2007), који разликује супстанције, тј. субјекте, и предикате, који говоре о супстанцијама, тј.

именују одлике које су део супстанција. Овакав однос између субјекта и предиката, преузет још од Аристотела, темељна је одлика и модела Белићеве реченице, за шта ће своје лингвистичке аргументе потражити у пореклу и развоју језичких категорија.

Иако је, како смо видели, поменута веза појмова слободна, у Белићевој реченици постоји нешто што је увек обавезно, макар само на спознајном плану, а то су њени делови – субјекат и предикат, односно субјекатска и предикатска синтагма – при чему први означава појам који „господари”, а други појам који је потчињен субјекатском појму.² У Белићевој организацији реченице, примећујемо, важну кохезивну улогу игра управо обележје зависности, а оно се у основи темељи на следећем: једна јединица омогућује укључивање друге јединице у састав реченице или синтагме. Из овога би се, на основу данас прихваћене синтаксичке методологије, могло помислити да су за А. Белића кључна формална обележја датих јединица, те да управо у њима трага за узроцима зависности предиката од субјекта. Али не! Иако обрађује темељне синтаксичке категорије, А. Белићу је форма у другом плану, за њега је у реченици примарна веза појмова а не самосталних или несамосталних речи (Белић 1998: 119).³

Иако концепт зависности није до краја разрадио и применио на свим типовима синтагми и конструкција, он усваја базични однос *regens* – *rectum* (Белић 1998: 163), у депенденцијалној граматици преиначен у однос *regens* – *dependens* (Енгел 2009: 70), али јасно истиче да се не може говорити о истој врсти односа у именичким и глаголским синтагмама.

² Овај је став и у србистици (разуме се, и кроатистици) унеколико еволуирао, па тако Љ. Поповић субјекат и предикат сматра двама главним реченичним члановима, не истичући предност ни једног ни другог члана (Станојчић/Поповић/Мицић 1989: 208–209), док П. Пипер, иако грамагички центар реченице види у субјекту и предикату, управо предикат истиче као главни и обавезни део реченице (Пипер/Клајн 2013: 280, 296). Код М. Стевановића је приметна извесна недоумица у томе којем од ова два реченична члана треба дати предност, тј. централност. Наиме, док за субјекат наводи да је реченично језгро (Стевановић 1979: 23), дотле за предикат истиче да у реченици има прворазредну улогу, те да је он други главни члан реченице (Стевановић 1979: 34). С друге стране, за И. Прањковића, међутим, не постоји дилема, субјекат је непосредно зависан од предиката (Силић/Прањковић 2007: 293), што је и очекиван став код аутора који прихватају вербоцентрични модел реченичног устројства (Мразовић 2009: 525; Алановић 2011: 174).

³ У којој мери је у другој половини 20. века и дефиниција реченице претрпела значајне измене истиче и У. Енгел наводећи да се у реченичним дефиницијама с почетка века једва могао назрети глагол, док се данас цела реченица посматра као нека врста глаголске синтагме, тачније, депенденцијална конструкција са финитним глаголом на челу (Енгел 2009: 117).

Иако је свестан да се допунски односи морају разлучити од оних одредбених, он и једне и друге подређује детерминативном значењу (Белић 1998: 168). За Белића је, видимо, зависност средство или израз детерминације појмова, али и начин на који се устројава и реченица и синтагма.

У којој је мери концепт зависности универзалан, али и кључан за организацију реченице – и просте и сложене – наводи и сам Белић, тврдећи да је дефиниција зависних речи и зависних реченица, у основи, увек иста. Наиме, зависним речима се открива саставни део представе предмета, док се зависним реченицама открива саставни део реченичне целине или њених односа, тј. њима се управна реченица допуњује или ближе одређује (Белић 1998: 282). Наведено подразумева да се ни зависна реч ни зависна реченица не могу замислити без управне речи или управне реченице, при чему се та зависност може и формалним и неформалним средствима показивати (Белић 1998: 283). Последњи ставови недвосмислено указују на то да А. Белић и реченицу и сваку њену синтагму види као хијерархијски устројене структуре, у којима управни чланови омогућују увођење оних зависних, док они зависни узвратно допуњују или ближе одређују одговарајуће управне чланове.

Тако, на пример, смисао деклинације Белић види управо у указивању на самосталну или зависну употребу самосталних речи у реченици, при чему се само номинатив, као падеж субјекта, појављује у самосталној употреби или функцији у реченици (Белић 1998: 133). За Белића зависност неноминативних падежа проистиче из њихове одредбене улоге, тј. способности „откривања латентних саставних момената управне речи” (Белић 1998: 136). Зависни падежи су делови допунских синтагми, као што је то, на пример, и објекат, који је „скривен у самом значењу глагола” (Белић 1998: 145).

Осим тога, зависност се за Белића читује и на плану употребе времена или начина, где се временско или начинско значење зависне реченице увек доводи у склад, подређује, са управним временом главне реченице (Белић 1998: 293). А када је пак реч о вези међу значењима, Белић истиче зависност нових, изведених категорија речи по значењу од речи од којих су изведене (Белић 1998: 190).

Иако се за Белића не може рећи да је депенденцијалиста, не само што глагол није истакао као центар реченице већ и што зависност посматра као облик детерминације, није несмотрено рећи да је управо преко концепта зависности успешно успоставио везу међу речима у реченици, захваљујући чему је реченицу представио као хијерархијски устројену структуру у којој се нарочито истиче њен центар, при чему све остало гравитира, непосредно или посредно, томе центру.

3. Реченица и њене синтагме

Пошто је, како смо раније рекли, за реченицу кључно двојство,⁴ проићи у њено устројство подразумева утврдити везу између њена два обавезна саставна дела. Везу између субјекта и предиката, односно међу одговарајућим синтагмама, А. Белић не налази у њиховој напоредности или равноправности, већ управо у зависности. Језичке јединице се међусобно, изричит је Белић, „одређују и допуњују” (Белић 1998: 311), што сасвим поуздано илуструје да за њега постоје два типа везе која леже у основи поделе зависних, детерминативних синтаксичких јединица на одредбе и допуне. Каква је, дакле, веза између субјекта и предиката – одредбена или допунска, те ко кога одређује или допуњује?

За Белића је, категоричан је, основни реченични појам смештен у субјекту, при чему је улога предиката да о том основном појму нешто изнесе што важи у одређеном тренутку и за одређену прилику. Иако је такав субјекат једини самостални реченични део, тек у вези са предикатом, додаје Белић, настаје реченица, па зато и наглашава, позивајући се на Фортунатова, да је веза субјекта и предиката „творачки моменат у реченици” (Белић 1998: 120), те да је реч о „основним функционалним константама”, јер представљају основне услове језичког стваралаштва, насталог из потребе исказивања мисли (Белић 1998: 469). А. Белић тако негира самодовољност субјекта у реченици, али не доводи у сумњу полазни став да је надређен предикату.⁵

У Белићевом моделу устројства реченице субјекат је „средиште или основица реченице”, док предикат сматра одредбом, истина, нарочите врсте (Белић 1998: 122). Последњи Белићеви ставови недвосмислено потврђују

⁴ Иако се ово двојство до данас задржало и на плану актуелног или информативног рашчлањавања реченице на тему и рему (Станојчић/Поповић/Мицић 1989: 186, 349; Силић/Прањковић 2007: 365), поједини аутори пак истичу да је двочланост само језички минимум (Ајзенберг 2013: 52), што је минимална реченична схема за језике у којима лева глаголска валенција не може остати неупражњена, као што су то енглески, немачки или француски језик (нпр. *It rains, Es regnet, Il pleut*).

⁵ Иако се од депенденцијалиста очекује приврженост вербоцентричном моделу устројства реченице, чак и у радовима насталим на трагу генеративне граматике јасно се истиче важност глагола, при чему се за њега наводи да је структурни нуклеус реченице (Ван Валин/Ла Поља 1997: 26), али и да је изузетно важан за успостављање семантичке структуре реченице (Фоли/Ван Валин 1985: 27).

да се у дефиницији реченице и њених интегралних делова првенствено руководи смисаоним или логичко-семантичким критеријумима. Истини за вољу, он не негира потпуно реченичну форму или форму појединих њених делова, али је за њега и таква форма увек у служби одговарајућег значења, тј. одређене смисаоне везе међу појмовима. Стога, пошто је реченица веза два појма, у њој и не може бити више делова до два. Ако пак и постоји више речи, све у реченици одређује или један или други појам. Осим ова два дела – субјекта, или субјекатске синтагме, и предиката, или предикатске синтагме – у реченици не постоји „ништа више” (Белић 1998: 124). Ово је за Белића главна схема реченице. На овом месту не можемо а да не приметимо да се на трагу оваквих теоријских начела заснива у генеративној граматици прихваћена подела реченице на две синтагме – именску (NP) и глаголску (VP), где именску синтагму чини субјекат, док сви други реализовани елементи реченице чине глаголску синтагму на чијем је челу финитни глагол.⁶ Није, међутим, ово једина, а посебно не и најважнија, сличност са генеративном граматицом – А. Белић је имплицитно увео трансформациони метод како би показао семантичку структуру реченице (Катичић 1976: 179).

Како Белић објашњава овај дихотомни однос у реченици? Однос између реченице и њених делова А. Белић доводи у везу са динамичношћу реченице, с једне стране, и статичношћу њених делова, с друге (Белић 1998: 123). Статичност делова реченице, тј. њених синтагми – субјекатске и предикатске, проистиче из релативне сталности онога што се њима именује или описује, док динамичност реченице проистиче из јединствености и привремености везе међу реченичним синтагмама, тачније појмовима које именују (Белић 1998: 123).

Као што ни реченицу не дефинише примарно преко њенога састава или структуре, тако ни синтагму не одређује првенствено, или само, као групу речи. Стога, Белић не негира да су синтагме групе речи, али у тим групама он посебно истиче њихово јединство, које се види и у јединствености појма или представе и у јединству функције (Белић 1998: 128, 173). Управо је јединство представе за А. Белића критеријум за разликовање простих и сложених синтагми, где последње обједињује само заједничка функција али не и јединство представе (Белић 1998: 128).

---

⁶ Треба нагласити да се у традиционалним генеративним приступима међу овим двома синтагмама не успоставља однос зависности већ равноправности, што се види и по њиховом месту у генеративном стаблу (Ван Валин / Ла Поља 1997: 19). Ипак, чак и у приступима проистеклим из генеративне граматике истиче се да је глагол глава реченице (Беби 2009: 11).

Када је реч о структури синтагми, Белић јасно истиче постојање управних и зависних делова унутар њих, при чему наводи да њихови зависни делови могу бити одредбе или допуне, где су одредбе, будући да означавају латентне особине, углавном придеви и прилози, први унутар именичких синтагми а други унутар глаголских, док су допуне, будући да значе „саставни део појма који је изван њега, али са којим дотични појам чини органску везу”, објекти и одредбе средства уз управни глагол (Белић 1998: 129). О самој природи и односу између одредбених и допунских синтагми нећемо надаље говорити, али треба истаћи да је концепт зависности Белић устолочио као један од кључних принципа устројства реченице, како на релацији субјекат – предикат тако и унутар синтагми, субјекатских и предикатских, на релацији управни члан синтагме – зависни члан синтагме. Ово не треба да нас чуди јер је зависност за Белића основно средство одређивања самосталних или управних речи, јер „зависне синтагме откривају унутрашњи језички потенцијал речи које врше службу субјекта и предиката” (Белић 1998: 131).

Како и реченицу дефинише као везу двеју представа, од којих једна одређује ону другу, Белић је и те како свестан да овако конципирана веза међу представама у реченици одговара устројству синтагме (Белић 1998: 198), али наглашава да је за синтагму кључно јединство а за реченицу двојство. Док синтагма значи јединство значења или функције, докле реченица увек значи двојство значења и двојство функција, и поред општег реченичног јединства, истиче Белић (Белић 1998: 472). Реченично јединство, Белићу толико важно, не заснива се само на смисаоној вези између појмова, већ и на зависности предиката, односно надређености субјекта.

4. Смисаона и граматичка двочланост реченице

Перспектива развоја језичких категорија за Белића је имала посебан значај при опису појединих синтаксичких категорија, што важи за успостављање коначног облика реченице какву данас имамо, али и за устаљивање односа међу њеним деловима.

Реченица је у време свога настанка и образовања речи, сматра Белић, представљала везу статичке и динамичке речи – субјекат је означавао статичку реч, док је предикат означавао динамичку реч, при чему је већ тада субјекат био полазна тачка у реченици (Белић 1998: 483). Тек је каснијом еволуцијом предикативност изгубила динамичност и значила је само реченичност – „завршени мисаони исказ” (Белић 1998: 483), што се у основи своди на везу два појма, тј. два реченична дела. Прецизније, ту мисаону

целину чини веза субјекта и предиката у којој један засебан појам одређује други засебан појам (Белић 1998: 484). Међутим, целовитост реченице, за Белића, не чини само јединство њених делова – субјекта и предиката, већ, што је далеко важније, јединство по смислу (Белић 1998: 485).

Постоји оправдан разлог што се смисаоно јединство претпоставља јединству делова. Наиме, Белић признаје да се могу пронаћи примери у језику где се реченично двојство облички може изгубити, али се брани ставом да „се двојство појмова у мисаоно јединству увек подразумева, обоје је увек ту” (Белић 1998: 484). Као пример за мисаоно двојство изражено у једној речи Белић наводи примере типа *Пишем* или *Грми*, при чему истиче да „увек мора бити или стварног или условног двојства” (Белић 1998: 484).

Како треба схватити појам условног двојства? Говорећи о безличним реченицама, типа *Свиће*, Белић истиче да је ову смисаону целину немогуће разлучити на два појма, али додаје да се без везе појмова не може замислити вршење радње, иако је вршилац непознат. Белић излаз из ове ситуације налази у личној форми глагола где се преко његовог личног наставка мора именовати какав фактор који ствара глаголску радњу (Белић 1998: 487). Дакле, за њега вршилац радње мора постојати, само је непознат јер без њега ни радње не би могло бити. Као доказ да и у безличним реченицама нужно постоји вршилац радње, Белић се служи примерима из немачког и француског језика, типа *On parle* (што изводи из *Homme parle*) и *Man spricht* (од *Mann spricht*), оба са значењем ‘прича се, говори се’ (Белић 1998: 487), који, очито је, именују људско биће као вршиоца радње а не неки фактор. Међутим, иако у српском језику не постоји одговарајући нефорички или нереференцијални субјекат као у немачком и француском, као доказ да и у безличним реченицама у нашем језику мора постојати појам на који се радња односи, Белић наводи реченице са логичким субјектом у акузативу и дативу типа *Мрзи ме* или *Тешко ми је* (Белић 1998: 488).⁷

Без обзира на доказе који објективно угрожавају начело о самосталности субјекта, Белић се доследно држи зависне функције глагола, чак и у имперсоналним реченицама, темељећи своје налазе на ставу да свака детерминативна реч има своју управну, а ако је нема, она се мора подразумевати (Белић 1998: 181). Ако се, међутим, осврнемо на горенаведене доказе и аргументе, морамо да приметимо да се Белић не осврће

⁷ У овом типу структура се најбоље види да је концепт синтаксичке депенденције заснован на глаголској валентности, а то значи да глагол одређује облик и број својих депенденса (Ван Валин 2001: 87).

на немачке и француске безличне реченице типа *Es regnet* или *Il pleut*, обе са значењем 'пада киша', у којима формални субјекти показују нулту парадигматичност (Алановић 2011: 172), а глаголски наставак само овременењеност реченице, што у великој мери оспорава тврдњу да је глаголски наставак нужно сигнал постојања вршиоца радње или каквог фактора.

Утемељење за свој став да је управо субјекат центар реченице А. Белић налази у његовим морфолошким одликама, истичући међузависност функције субјекта у реченици и значења именица. Наиме, захваљујући својој самосталности, именице су речи које су предодређене за функцију субјекта. Белић, истина, не негира да то формално могу бити и друге речи, али и такве речи, категоричан је, треба схватити именички, тј. да су у улози именице, ма о којој врсти речи да се говори. Обележје самосталности именица потиче од јединства њиховог значења, функције, као и способности да означе предмете (Белић 1998: 540). Њихову комуникативну самодовољност Белић изводи из чињенице да самим поменом ових именица ствара се потпуна слика, представа или појам о предмету (Белић 1998: 540). Зато он само предметне речи, тј. именице, сматра аутосемантичким речима, док су све друге синсемантичке, јер своју потпуност стичу посредно, у вези са предметним речима (Белић 1998: 532).

Како А. Белић долази до несамосталности или зависности предиката? Иако је у природи предиката, или прирока, како га обично назива Белић, да значи какву временску везу са субјектом, за Белића је његово кључно обележје несамосталност, тако да су и све речи употребљене у његовом саставу – несамосталне (Белић 1998: 124–125). Управо зато Белић и претпоставља постојање језика без глагола, иако признаје да је глагол најбоље средство за исказивање предикатске функције (Белић 1998: 126).

Главна одлика глагола је да радњу „приписује у свом процесу другој речи као својство” (Белић 1998: 550), односно да се „као особина приписује лицу које говори” или „осталим лицима разговора” (Белић 1998: 68), при чему та веза између радње и лица увек важи „за извесно време” (Белић 1998: 78). За Белића не постоји дилема – глагол је несамостална реч јер радњу неко мора вршити, те је неодвојив од лица или предмета (Белић 1998: 552). Такав глагол означава особину живих бића или предмета, а несамосталан је јер се никада не јавља засебно од предмета (Белић 1998: 548). Као доказ за своју тврдњу Белић истиче да, када именујемо радњу, „осећамо онога и оно што га врши”, а за то даје примере типа *Пас лаје*, *Коњ рже* и сл. Овај тип примера, међутим, за поједине ауторе најбоље илуструје способност селекције самога глагола а не име-

нице (Хелбиг 1992: 8). Наиме, сасвим је тачно да глаголи типа *блејати* претпостављају да је вршилац радње *овца*, али управо ова појединост у теорији валентности представља кључни доказ да глагол изабира именицу, а не именица глагол.

Узроке за одредбену улогу глагола у систему врста речи Белић налази у настанку и развоју глагола, за које каже да су се најпре морали „атрибутски употребљавати уз именице” (Белић 1998: 70). Глаголи су, по њему, у индоевропским језицима могли бити самостални само док се нису формирале личне заменице као засебне речи, односно све док су се глаголи као сложенице разумели као синтагме или изрази у којима се није засебно распознавало лице од глагола (Белић 1998: 73–74). Велики преокрет у језику, закључује Белић, десио се након формирања заменица као засебних речи, након чега је реченица и формално могла бити састављена из два дела, што је довело до измештања средишта, центра глаголске радње (Белић 1998: 74–75).

Белић је итекако свестан да у неким језицима глагол има самосталну употребу, али ту самосталност доводи у везу са његовим поименичавањем (Белић 1998: 550–551), чиме у непосредну везу доводи функцију и именицу као, готово, јединог носиоца те функције, те и на тај начин место глагола у систему врста речи доводи у подређен положај у односу на именице.

Иако је предикативност као способност формирања реченице преваходна улога финитног глагола, за Белића је он несамостална реч и зато се у реченици увек мора јавити у вези са каквом самосталном речју – субјектом (Белић 1998: 199). Белић, међутим, признаје да глагол у свим индоевропским језицима у системима врста речи заузима посебно место, јер у личном облику представља „целе и потпуне реченице” (Белић 1998: 68), али категорички одбацује наслеђе у лингвистици које потиче из логике, где се нарочит значај придаје глаголу, како на истом месту вели, „због суђења и закључивања”.

5. Закључак

На основу досадашњих разматрања видимо да је за Белића реченица увек двочлана структура, без обзира на укупан број речи у њој, где је централни члан реченице субјекат. За Белића је смисао или значење увек примарно, а форма је само знак неке нове везе (Белић 1998: 195). Овакав приступ, сасвим је неспорно, утицај је Аристотелове логике где примат имају појмови наше стварности и где је језик само одраз, отисак такве стварности. Иако то не наводи овим речима, може се претпоставити да

предност конкретних појмова над процесима почива на чињеници да процеса, тј. радњи и збивања, нема без њихових вршилаца или носилаца, те да се зато и сам предикат доводи у непосредну зависност од субјекта.

Овакви ставови нису у потоњим деценијама развоја лингвистике остали без одјека. Наиме у генеративној граматичкој је до данас опстало начело бинарности реченичне структуре, те посебности места субјекта у реченици. С друге стране, иако теорија валентности не предвиђа бинарно већ вербоцентрично устројство реченице, и у овој теорији се до данас води расправа о посебном статусу субјекта у реченици и његовом односу интердепенденције са предикатом (Еромс 2000: 129).

Удаљавање од Белићевих (или белићевских) начела је ипак донело и неке новине у схватању односа у реченици и разликовању различитих типова зависности, а које се у првом реду темеље на формалним критеријумима.

Белић, тако, негира постојање зависности по јачини, већ прихвата само ону по врсти (Белић 1998: 474), што се у неку руку супротставља данас усвојеним ставовима о постојању јаке и слабе реакције, те и саме конгруенције као изразу зависности (Ајзенберг 1986: 53).

Иако однос зависности Белић види и унутар синтагми – атрибута од именице, прилошке одредбе и објекта од глагола (Белић 1998: 498), данас се овај однос разматра и у оквиру других синтагматских веза, нпр. у координираним и прилошким синтагмама, те предлошко-падежним конструкцијама (Енгел 2009).

Белић упорно истиче двојство или двочланост реченице, али не разматра прилошке одредбе, агентивне и предикативне допуне као реченичне чланове, што је непосредна тековина теорије валентности (Еромс 2000; Енгел 2009).

Ипак, основна Белићева начела су и до данас опстала у синтакси, а она најважнија гласе: (а) реченица је основна синтаксичка јединица; (б) предикативност је главна одлика реченице; (в) реченица има свој центар ка коме посредно или непосредно гравитирају сви други њени делови; (г) смисао синтаксичке анализе лежи у утврђивању како броја реченичних чланова, реализованих и потенцијалних, тако и односа међу њима и унутар њих; (д) реченица и њени делови имају своје значење и свој смисао, тј. представљају израз стварности о којој реферишу. Ово свакако није мало!

Без обзира на неке опаске које се тичу недостатка и недоследне употребе одговарајуће терминолошке апаратуре (Катичић 1976), дело А. Белића и данас остаје узоран пример за истрајност у трагању за критеријалном утемељеношћу изнетих ставова и за доследност у спровођењу једном успостављених теоријских начела.

ЛИТЕРАТУРА

- Ајзенберг 1986:** Peter Eisenberg, *Grundriss der deutschen Grammatik*, Stuttgart: Metzler.
- Ајзенберг 2013:** Peter Eisenberg, *Der Satz. Grundriss der deutschen Grammatik, Band 2*, Stuttgart – Weimar: Verlag J. B. Metzler.
- Алановић 2011:** Миливој Алановић, *Каузативност – манипулативност: од концепта ка форми*, Библиотека ТЕЗЕ Д, Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду.
- Аристотел 2007:** Aristotel, *Metafizika*, Beograd: Paideia.
- Беби 2009:** Leonard H. Babby, *The Syntax of Argument Structure*, Cambridge: CUP.
- Белић 1998:** Александар Белић, *Општа лингвистика*, Изабрана дела Александра Белића, том 1, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Ван Валин 2001:** Robert D. Van Valin, Jr., *An introduction to Syntax*, Cambridge: CUP.
- Ван Валин/Ла Поља 1997:** Robert D. Van Valin, Jr., Randy J. La Polla, *Syntax: structure, meaning and function*, Cambridge: CUP.
- Енгел 2009:** Ulrich Engel, *Syntax der deutschen Gegenwartssprache*, Berlin: ESV.
- Еромс 2000:** Hans-Werner Eroms, *Syntax der deutschen Sprache*, Berlin – New York: Walter der Gruyter.
- Карни 2011:** Andrew Carnie, *Modern syntax. A coursebook*, Cambridge: CUP.
- Катићић 1976:** Radoslav Katičić, „Zabilješke uz sintagmatiku Aleksandra Belića”, у: *Зборник радова о Александру Белићу* (ур. М. Стевановић), Београд: САНУ, 173–180.
- Мразовић 2009:** Pavica Mrazović, *Gramatika srpskog jezika za strance*, Novi Sad – Sremski Karlovci: Dobra vest – Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Пипер/Клајн 2013:** Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Магица српска.
- Силић/Прањковић 2007:** Josip Silić, Ivo Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Станојчић/Поповић/Мицић 1989:** Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, Стеван Мицић, *Савремени српскохрватски језик и култура изражавања*, Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Завод за издавање уџбеника.
- Стевановић 1979:** Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, Београд: Научна књига.

Тенијер 1969: Lucien Tesnière, *Éléments de syntaxe structurale*, Paris: Éditions Klincksieck.

Фоли/Ван Валин 1984: William A. Foley, Robert D. Van Valin, Jr., *Functional syntax and universal grammar*, Cambridge: CUP.

Хелбиг 1992: Gerhard Helbig, *Probleme der Valenz- und Kasus-theorie*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Milivoj Alanović

KONZEPTE DER KONNEXION UND DER ABHÄNGIGKEIT IM MODELL
DER SATZSTRUKTUR VON ALEKSANDAR BELIĆ

Zusammenfassung

In dieser Arbeit haben wir uns vorgenommen das Modell der Satzstruktur das A. Belić erarbeitet hat im Zusammenhang mit den heutigen theoretischen Standpunkt zu bringen, und besonders aus der Sicht der generativen Grammatik und der Valenztheorie zu analysieren. Das eigentliche Resultat unserer Forschung sollte darstellen ob die theoretischen Grundlagen von A. Belić immer noch relevant seien und ob sie den heutigen theoretischen und methodologischen Kriterien unterlegen können. Darum beschäftigen wir uns mit der Satzdefinition, der Satzgliederung und der Hierarchie zwischen dem Subjekt und dem Prädikat.